

Inimõiguste Instituudi aastakonverents, 10. detsembril 2011

Veiko Spolitis

Inimõigused Lätis Euroopa Liidu raamistikus

Läti pidi taasiseseisvudes kohe alla kirjutama ÜRO inimõiguste deklaratsioonile ja sellest tulenevalt sai kogu seadusandlik areng toimuma hakata. Üks erinevus, mis eristab Lätit Eestist ja Leedust, on 50ndatel tegutsenud rahvuskommunistid, kes andsid märku, et russifikatsioon ei vasta Läti huvidele. Selle eest saadeti nad Siberisse ja pärast seda määras Moskva tsentraliseeritud kontrolli. Kui Eestis ja Leedus veel suudeti rahvuslikke huve kaitsta, siis Lätis ei saanud see enam toimuda.

Kuidas toimus Läti riigi taasloomine? Jällegi erinevalt Eestist ja Leedust ei loodud uut põhiseadust, vaid otsustati taastada 1922. aasta oma . 1998. aastal lisati sellele kaheksas peatükk inimõigustest.

Lätis oli küsimus, kuidas toimida mittekodanike suhtes. Suuri erinevusi siin Eestiga ei olnud. Üks asi siiski läks erinevat teed: õiguskantsleri institutsioon loodi Lätis alles 2007. aastal. Kui aga puuduvad põhilised juriidilised alustalad, annab see võimaluse mängida inimõigustega: kaitseta olid invaliidid, lapsed, naised, seksuaalvähemused.

Diskrimineerimist toimub pea igas maailma riigis, kuid oluline on küsida, mis mehhanismi kasutatakse, et inimõigustest kinni peetaks. Viimase kahekümne aasta jooksul on Lätis vastu võetud paktid:

- Euroopa Inimõiguste deklaratsioon (1997)
- Deklaratsioon hoidumisest rassi diskrimineerimisest
- Poliitiliste ja kodanikke õiguste pakt (ICCPR-1992)
- Rahvusvaheline Majanduslik, sotsiaalne ja kultuuri õiguste pakt
- Deklaratsioon hoidumast diskrimineerida naisi (CEDAW)
- Euroopa sotsiaalharta (2007)

Kuid Läti pole alla kirjutanud ÜRO konventsioonile võõrtööliste ja nende perede kaitseks ning Euroopa regionaalsete ja rahvusvähemuste keelte hartale.

Enne 2004. aastat, kui Läti astus Euroopa Liitu, olid suurimad probleemid kohtu menetluse pikkus ja olukord vanglates, aga ka seksuaalvähemuste kohtlemine, laste, rahvusvähemuste ja naiste õigused, tööõigused, invaliidide õigused. Samad probleemid olid ka Bulgaarias, osaliselt ka Eestis, rääkimata endistest nõukogude liiduvabariikidest.

Üks esimesi lahendusi oli 1993. aastal Läti Ülikooli juurde loodud Inimõiguste keskus, millest kasvas välja Inimõiguste büroo. Edasi oli võimalik hakata rääkima

Õiguskantsleri büroo loomisest, mis sündis 2007. aastal. Kuigi Lätis on loodud halduskohtute süsteem ja vastu on võetud uus kriminaalmenetluse seadus, on siiski probleeme. Näiteks vangide õiguste kaitse kinnipidamiskohas. Samuti tööliste õigused: vaid 15% töolistest on ametiühingutes ja 12% kaitstud kollektiivkaitse lepingutega. Samuti on juhuseid töökohal diskrimineerimisest. Diskrimineerimist on ka rahvusvähemuste seas – romadest, keda 1995. aastal oli Lätis 20 000, oli 2009. aastaks alles vaid 8000.

2010. aastal oli Euroopa Inimõiguste Kohtus Läti Vabariigi kohta 41 kohtuprotsessi. 2009. aastal sai naiste õigusi kaitsev MTÜ Marta 362 koduvägivalla kaebust ja seaduskaitset nõuti 208 korral.

Probleemiks oli 2006. aasta, mil oktoobri valimised oleks napilt kuulutatud ebaseaduslikuks. Opositsioonipoliitikud ja kodanikuühiskonna liikmed pöördusid ülemkohtu poole, kes teatas, et tõesti seadust rikuti, kuid kuna see toimus kolm kuud pärast valimisi, ei saanud enam olukorda muuta.

Probleeme on ka pressivabadusega, on olnud ajakirjanike pealtkuulamise ja mõjutada üritamise juhtumeid. 2009. aastal võeti vastu uus elektroonilise meedia seadus, mis sätestab, et 65% eetri ajast peab olema edastatud läti või Euroopa Liidu keeltes. Sellest ei peeta kinni, sest näiteks televisioonis subtiitrite süsteem ei toimi.

Küsimus on, kuidas tegelda muulastega, läti keelt mittekõnelevate inimestega, keda 2009. aasta seisuga on pea 40 protsenti rahvastikust (venelasi 27,3%, valgevenelasi 2,7%, poolakaid 2,4%, teisi rahvusi 6,3%). Arvudes teeb see 344 263 mittekodanikku. Nagu Eestiski, on nende arv, kes avaldavad soovi naturaliseerida, langemas. Põhjused paljuski samad – võimetus viisavabalt reisida nii Euroopa Liidus kui ka Venemaal. Selliseid inimesi on 15% elanikkonnast.

Positiivne trend on see, kui 1996. aastal rääkis venekeelsest elanikkonnast vaid 35% hästi läti keelt, siis 2009. aastal oli see protsent kasvanud 60-ni.

Millised on Läti inimõiguste probleemide lahendused? Esiteks tuleb minna konventsioonidelt õiguskaitsele. Teiseks on oluline kohtusüsteemi ja kinnipidamiskohtade euroopastumine, eelkõige sisuliselt, mitte ainult vormiliselt. Kindlustada seadusriik ja võidelda korruptsiooniga. Küsimus on ka vaesuse leevendamises ja majandusstruktuuri muutmises. Ja eriti pidada silmas haridusreformi - panna rõhku riigikeele õpetamisele, nii nagu seda tehakse Skandinaavia riikides, et kindlustada läti keele positsioon.